

Янощак-Пшибила О.Я.

аспірант, Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника

ОРНАМЕНТАЛЬНІ МОТИВИ ГОНЧАРНИХ ВИРОБІВ КОЛОМИЙСЬКОГО ТА КОСІВСЬКОГО ОСЕРЕДКІВ

Анотація. У статті висвітлено важливий для мистецтвознавчої науки творчий досвід майстрів народної кераміки Прикарпаття.

Ключові слова: кераміка, гончарство, орнамент, мотиви, декорування поливовою, композиція.

Аннотация. Янощак-Пшибыла О.Я. Орнаментальные мотивы гончарных изделий Коломийского и также Косовского регионов. В статье рассмотрены важный для искусствоведческой науки творческий опыт мастеров народной керамики Прикарпатья.

Ключевые слова: керамика, гончарство, орнамент, мотивы, декор поливовой, композиция.

Annotation. Yanoshchak-Pshybyla O.Y. On ornamental motifs of pottery ware from Kolomyja and Kosiv regions. The article deals with problems of creative experience by folk ceramic craftsmen of Subcarpatia and their artistry being a phenomenon quite important for art scholarship.

Key words: ceramics, pottery, ornament, motifs, glazing, decoration, composition.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень. Розвитку гончарного ремесла на українських теренах сприяла наявність покладів глини. З найдавніших часів майстри створювали різноманітні форми гляніяного посуду, який мав ужиткове та культове призначення та розробляли варіанти його оздоблення [1, с.129].

Велика збірка народної кераміки Прикарпаття знаходиться у фондах Коломийського Національного музею народного промислу Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського (далі КНМНМГП), яка послужила основним джерелом нашого дослідження. Також використовувалися матеріали з фондів музею Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва імені В.І. Касіяна (далі КІДПМ), Косівського музею народних промислів Гуцульщини (філіал КМНМГП), музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів).

Велику увагу приділено літературним джерелам Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, науковим збіркам бібліотек КІДПМ, КМНМГП, наукових бібліотек міст Івано-Франківська (Івано-Франківська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. Івана Франка) та Львова (наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України).

Важливими працями для мистецтвознавчої науки є праці в напрямку орнаменту, форм гончарних виробів Коломийського та Косівського осередків – Ю.П. Лашука, які стосуються, зокрема мистецтва кераміки. Автор досліджував керамічно-гончарні вироби народного та професійного промислу горян.

Вагомими для вивчення історії українського орнаменту є праці Григорія Григоровича Павлуцького (1861-1924), який розглядав орнаментальні мотиви, зокрема керамічних виробів.

Важливий внесок у дослідження лексики українського орнаменту внес М.Р. Селівачов. У своїх публікаціях вчений дослідив, класифікував та розробив чіткий аналіз орнаментальних мотивів у різних видах мистецтва. Зокрема, автор класифікував просторові типи народної орнаментики за іконографічними ознаками, поділяючи мотиви на абстрактні, фізіоморфні, геоморфні, зооморфні, антропоморфні, скевоморфні тощо [2, с.251].

Унікальні літературні джерела, що стосуються творчості прикарпатських митців, виявлено у приватних збірках колекціонерів І. Вишиванюка, М.М. Струтинського, І.А. Пелипейка (1928- 2006) та ін.

Коломийські та косівські гончарі створили інваріанти орнаменту з використанням символів, які органічно поєднувалися в композиційну цілісність. Лаконізм, творча інтерпретація характерні для кожного виду орнаменту [3, с.43; 18, с.83-87; 1, с.3-12].

У XVI столітті Коломия вважалася визначним гончарським центром. Коломийські гончарі того часу виготовляли посуд, кахлі для облицювання печей, які збували на буковинських та молдавських ринках, а в XVIII столітті майстри застосовували підполивний розпис [4, с.9-14].

Надійшла до редакції 22.12.2011

Твори народних майстрів Коломиї та Косівщини відрізнялись неповторними розписами. Найвиразнішою була коломийська кераміка, яка мала чітко виражені художні особливості. Для орнаментування виробів застосовували ріжковий розпис сюжетних сценок. Серед мотивів – хвилясті та колові лінії, солярні знаки, «дерево життя – вазон», «шарівка», «кривулька», «капанка», «зубці», «ільчаче письмо», «смерічка», «копитця», «заячі вушка», «покрайня фляндровка», «трояки», «листок», «дзвони», «кучері», «конюшка», «квіти», «виноград» тощо. Композиційні мотиви розташовували на площині виробу у вільному порядку [3,с.43-44].

У збірці Коломийського музею ім. Й.Кобринського представлені твори майстрів-керамістів, зокрема, М.Я.Волошука (1906-1959) з селища Кути. Вироби його створені з розмаїттям розпису та форм: оригінальні вази для квітів, декоровані тарілки, дзбанки, макітри, цукерниці, миски розписані у традиційному колориті, характерному для селища Кути. Доповнюють колекцію з Кутів вироби М.Ф.Угринюка та його дружини Я.К.Матусевич. Оригінальні за формою та колоритом роботи М.А.Джумарик та Л.Й.Шпиталенко [5,с.86-90].

Важливо, що у фондах КМНМГП, зберігаються вироби сучасних гончарів, які почали відроджувати традиції коломийської кераміки. Серед них твори Л.І.Цибульської та Р.Б.Подоляка, М.Лобурак. Належне місце займає пластика Т.М.Матейчука (1940-1991), який працював у техніці теракоти. Художник-майстер у своїх композиціях зображає побутові сценки.

Оригінальні за формою керамічні твори родини В.Ф.Кахнікевича (1917-1991) – доночок М.В.Кахнікевич, Н.В.Никорович (Кахнікевич) та її сина С. Никоровича [6,с.3-4]. При орнаментуванні гончарних виробів майстри використовували техніку «фляндровка». Елементи орнаменту на площині виробу складаються з «покрайньої фляндровки», «смерічки на карнизах», «кривульки», «капанки», «квітів та вазонів» тощо.

Вдалі композиційні орнаментальні розписи мотивами «звірів», «птахів» використовує у своїй творчості Марія Лобурак. У виготовленні керамічних виробів майстриня застосовує пластику, яку вміло поєднує з фактурою та ангобами, розписом і поливами.

Орнамент косівських керамічних виробів – геометричний, гострий: ромбо-та трикутноподібні, квадратні та інші геометричні фігури. У них мало пластичних ліній, до яких додаються образи рослинного та тваринного світу, що цілісно об'єднуються в композицію. Тваринний орнамент проявляється у вигляді «півників», «птахів», «оленів», «коників», «щапів», «баранів», «риб і раків» тощо [3,с.5-92; 4,с.9-10]. Гуцульська кераміка відзначається багатством форм та орнаментальних композицій, стверджуючи високий рівень професійності майстрів [3,с.48].

На особливу увагу заслуговує діяльність косівської майстрині П.Ю.Цвілик (1891-1964), творчість якої формувалася за традиціями народних гончарів-керамістів. У колекціях музеїв Києва, Коломиї, Косова та приватних збірках зберігаються традиційні миски, глечики, тарілки, сервізи з ритованими рослинними орнаментами, мотивами птахів, різноманітними композиціями, що відображають сце-

ни з життя гуцулів, виконані П.Ю. Цвілик. Традиції майстрині продовжувала її донька Стефанія Зайчук (1909-1995), сьогодні творчо працює внучка Надія Вербівська [5,с.88].

У Косівському музеї народного мистецтва та побуту Гуцульщини – відділ КМНМГП представлена професійно-народна творчість різних галузей прикладного та декоративного мистецтва XIX-ХХст.

Багата експозиція музею традиційними косівськими керамічними виробами другої половини ХХ ст. таких авторів, як П.Цвілик (1894-1964), А.Рошибюк (1903-1981), М.Розшибюк (1903-1972), Ю.Ільюк (1915-1995), Р.Ільюк, Н.Вербівської, В.Швеця та О.Швеця (1945-1999), М.Рйопки, В.Джуранюк, Е.П.Зарицької, В.Стрипка, О.Бейсюк [7,с.143].

На велику увагу заслуговують фонди музею КІДПМ, який заснований у 1882 році. У музеї зберігаються різноманітні твори, створені студентами даного закладу. Вироби оригінальні сюжетно-тематичними композиціями, які зображені на тарелях, декоративних вазах, традиційних гуцульських куманцях, посуді, скульптурах малих форм, пічних кахлях тощо [7,с.143].

На увагу заслуговує виставковий зал та керамічні майстерні Косівської регіональної національної Спілки художників України, де виготовляють різноманітний ужитково-декоративний гончарний посуд, кахлі, зберігаючи та дотримуючи давні традиції [7,с.144-146].

У приватному підприємстві «Гуцульська кераміка» виготовляють переважно кахлі, які покриті темно-коричневою поливою і розписом традиційного характеру. Роботи гончарних майстрів оригінальні та неповторні, мають свій характер та призначення [7,с.146-149].

У даних мистецьких структурах працюють та творять визнані майстри Гуцульщини – О.Бейсюк, У.Шкромюк, подружжя Михайла та Галини Трушків, В.Стрипко, Н.Вербівська та інші. Асортимент виробів багатий, керамісти експериментують формами та оздоблюють їх по-різному, проте трактування певних елементів носить традиційний зміст.

У XIX-ХХст. керамічні об'ємні твори поділяють на два підвіди: створені на гончарному колі або ліплені. Розпис на керамічній плитці, кахлях переважно виконують різноманітними ангобами, поливами, використовують матову глазур із емалями, вкрапленням на поверхні поливаної близькою кераміки. Досить об'ємні за розмірами панно. Своєрідні прийоми сграфіто по емалі, нанесені на керамічний виріб-плитку з наступним набризком, декоруванням за допомогою аерографа, розписом. Широко використовують безсвинцеві, свинцеві емалі для декорування кераміки. Кожна кахля чи пласт характерні за орнаментальними, колористичними, фактурними вирішеннями. Поєднання легкої лінійності, графіки й живописності на поверхні виробу дає хороші можливості для включення панно в середовище, використовуючи цікаву та характерну орнаментику, враховуючи різні деталі до кожного пласта чи кахлі.

Орнаментальний розпис ангобами виконують техніками ріжкування та фляндрування. Термін

М.Лобурак «Декоративна тарілка» 2005р.
м.Коломия. Глина, розпис
(техніка «фляндрування»), полива.

М.Лобурак «Декоративна тарілка» 2005р.
м.Коломия. Глина, розпис
(техніка «фляндрування та ритування»), полива.

Н.В.Никорович «Миска» 2005р. м.Коломия. Глина,
розпис (техніка «фляндрування»), полива.

С.Никорович «Миска» м.Коломия 2006р. Глина,
розпис (техніка «фляндрування»).

Дипломна робота студента
КІДПМ В.Ключук «Декоративні
тарілки». Глина, розпис (техніка
«ритування»), полива. Дипломний
керівник Т.В.Гапєєв.

«ріжкування» походить від слова ріжок – тваринний ріг, наповнений ангобами. У невеликий отвір вкладали гусяче перо, скляну або резинову трубку. Завдяки цьому ангобна суміш рівномірно лягала на поверхню виробу. На сьогоднішній час майстри замінили ріжок на гумову грушу. Техніку ріжкування можна проводити прямыми і хвилястими лініями, виконуючи крапки, розетки, листочки та інші орнаментальні елементи.

«Фляндровку» характеризують чіткі зигзагоподібні волокнисті лінії, розташовані симетрично по обводі виробу. Техніки ріжкування та фляндрування використовуються для оздоблення майолікових виробів [9, с. 79-80]. Також у кераміці існують пластично-фактурні оздоблення, які мають технічні різновиди: лощення, фактура «ниток», контррельєф, рельєф, ажур та круглий ліпний декор [9, с. 80].

Досить часто розписні й пластично-фактурні техніки виступають у різноманітних поєднаннях, збагачуючи декоративність та художню сутність керамічних виробів. Техніки декору керамічних виробів прийнято поділяти на: а) декорування поливами (кристалічна, матова, кракле, люстри, відновні, текучі, самосвітні); б) розпис від руки (пензлем, ріжкування, фляндровку, ритування, сграфіто); в) механічне оздоблення (деколь, шовковафія, штамп, друк, фотокераміка, аерографія); г) пластично-фактурне оздоблення (лощення, фактура «ниток», контррельєфний штамп, рельєфне та кругле ліплення, ажур) [9, с. 81].

Серед колориту гончарних виробів Коломийського та Косівського регіонів найхарактерніший – білий фон побілки (ангобу), займає близько половини площини, внутрішня сторона виробу та спід не покривається. З білого ангобу виготовляють різноманітні кольорові ангоби. Наприклад, якщо в білій ангоб додати окис міді, то після випалювання отримуємо зелений колір – ним часто заповнюють мотиви «кучері», «трояки», даний колір переважає в «листках», «дзвониках», якщо додати окис кобальту, отримаємо синій колір і т.д. [10, с. 102].

Відтінок ангобу «червень» утворюється від червоної вохри до темно коричневого кольору. Кольорове забарвлення залежить від вмісту заліза: чим його більше, тим тон насиченніший. Даний ангоб використовують із зеленим, який доповнює композицію з «кучерів», «дзвоників», «квітів», «листків». Часто майстри використовують по краях виробу фляндровку – «червеню».

Жовтий ангоб виділяється найменше: ним вкраївають «кільчате письмо», використовують зеленого кольору глазур.

Рисунок на керамічному виробі виконують «піксаком»: проводять ритування, що дає чіткі рожеві контури кольору глини. Дану технологію широко використовують сучасні майстри-гончарі Коломийського і Косівського осередку.

Висновки. Сучасні майстри Коломийщини та Косівщини розвивають традиції форм і орнаментики гончарних виробів. Народне мистецтво даних регіонів забезпечує глибоке вивчення та формування сучасної культури.

Подальші дослідження планується проводити з вивченням проблеми орнаменту в гончарних виробів Коломийського та Косівського осередків.

Умовні скорочення

1. КНМНМГП – Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського;
2. КІДПМ – Косівський інститут декоративно-прикладного мистецтва ім. В. І. Касіяна.

Список використаних джерел:

1. Кара-Васильєва Т. В. Творці дивосвіту / Т. В. Кара-Васильєва // Поезія глини. – К.: Радянська школа, 1984. – С. 129-144;
2. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М. Р. Селівачов. – К. : Редакція вісника «Ант» ; Ніжин : ТОВ Вид. Аспект-Поліграф, 2005. – XVI, 400 с., іл.;
3. Лашук Ю. П. Українське народне декоративне мистецтво. Гуцульська кераміка / Ю. П. Лашук. Випуск VII. – К.: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1956. – 82с.;
4. Баран Р. Р. Народний дім №1 / Р. Р. Баран // Коломия – центр гончарства. – Коломия, 1993. – С. 9-14;
5. О. А. Кранюк. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини. / О. А. Кранюк, К. Г. Каркадім, В. М. Степанко, Р. Р. Баран, Я. Ю. Ткачук, В. Д. Ласійчук, Л. В. Кречковський. – Альбом. – К.: 1991. – 208с.;
6. Баран Р. Р. Каталог виставки / Р. Р. Баран // Кераміка родини Каухнікевич. – Івано-Франківськ: 1989. – 20с.;
7. Слободян О. О. Пістинська кераміка XIX – першої половини ХХ століття / О. О. Слободян – Косів: 2004. – 152с.;
8. Пошивайло О. Етнографія Українського гончарства / О. Пошивайло – К.: Молодь, 1993. – 408с.;
9. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. – Львів : Світ, 1992. – 272с.;
10. Падалка Я. Л. Від ремесла до творчості // Як стати гончарем. – К.: Час, 1900. – 155с.
11. Станкевич М. Є. Автентичність мистецтва / М. Є. Станкевич. – Львів, 2004. – 191 с.;
12. Станкевич М. Є. Естетична концепція народного мистецтва // Мистецтвознавство / М. Є. Станкевич – 2006. – С. 9-24.;
13. Станкевич М. Є. Етнос і культура // Народне мистецтво Гуцульщини: генезис, проблеми, перспективи / М. Є. Станкевич – 2003. – №1. – С. 53-56.;
14. Соломченко О. Г. Гуцульське народне мистецтво // Гуцульська кераміка / О. Г. Соломченко – К.: Радянська Україна, 1959. – 59с.;
15. Павлуцький Г. Г. Історія українського орнаменту / Г. Г. Павлуцький [передм. Миколи Макаренка]. – К., 1927. – 26 с.;
16. Матейко К. І. Народна кераміка західних областей Української РСР XIX – ХХ ст. / К. І. Матейко – К.: Академія наук України РСР, 1959. – С. 3-107;
17. Гоберман Д. Н. Искусство гуцулов / Д. Н. Гоберман – М.: Советский художник, 1980. – 191с.;
18. Вербицький Л. Вироби гончарські з Косова // Узори промислу домашніх виробів з глини селян на Русі / Л. Вербицький – Львів: 1882р. – С. 80-88;
19. Макарова Т. І. Археология СССР, // Поливная посуда из истории керамического импорта и производства древней Руси / Т. И. Макарова – М.: Наука, 1967. – С. 7-60;
20. Кошовий О. П. Кераміка // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. Том II / О. П. Кошовий – Львів: Місіонер, 2006 р. – С. 766-788;
21. Гоберман Д. Н. Искусство гуцулов / Д. Н. Гоберман. – М.: Советский художник, 1980. – 51 с., 75 ил.